

*Коваль І. Ю.,**здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії**Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова**ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-7191-2248>*

ШКОДА ЯК УМОВА ВИНИКНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ З ЇЇ ВІДШКОДУВАННЯ У ПРАВОВІДНОСИНАХ ЩОДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ, НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ: ВІД ЧИННОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДО РЕКОДИФІКАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Анотація. Статтю присвячено комплексному дослідженню шкоди як об'єктивної умови виникнення зобов'язань з її відшкодування у правовідносинах, що виникають у зв'язку з виконанням військовослужбовцями обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Обґрунтовано, що специфіка таких правовідносин зумовлюється поєднанням публічно-правового характеру діяльності військовослужбовців із приватноправовими наслідками для потерпілої особи. Проаналізовано нормативні положення чинного ЦК України щодо поняття та видів шкоди, способів її відшкодування, принципу повного відшкодування, а також підстав і меж можливого зменшення розміру відшкодування. Визначено, що шкода являє собою негативну зміну у сфері охоронюваних правом благ та інтересів потерпілої особи і традиційно поділяється на майнову та моральну. Розкрито особливості прояву зазначених видів шкоди у правовідносинах, пов'язаних із виконанням військовослужбовцями завдань із захисту Вітчизни.

Здійснено порівняльно-правовий аналіз положень чинного ЦК України та запропонованих у межах його рекодифікації положень щодо зобов'язань із відшкодування шкоди. Встановлено, що запропоновані зміни передбачають перехід до більш деталізованої нормативної моделі, яка охоплює конкретизацію об'єктів, яким може бути завдано шкоди, форм її прояву, способів відшкодування та критеріїв визначення його розміру. Відзначено нормативне виокремлення особистої шкоди, а також розширення підходів до визначення складу майнових втрат. Обґрунтовано, що запропонована модель рекодифікації передбачає більш гнучке співвідношення принципу повного відшкодування з вимогами пропорційності, справедливості, добросовісності та розумності. Особливу увагу приділено запропонованому механізму зменшення розміру відшкодування, який пов'язується з явною непропорційністю покладеного на особу обов'язку повністю відшкодувати шкоду та передбачає врахування характеру відповідальності, цінності порушеного блага, розміру шкоди, майнового стану сторін, страхового покриття та інших істотних обставин. Водночас наголошено, що виконання військовослужбовцем обов'язку щодо захисту Вітчизни саме по собі не може бути підставою для звільнення від обов'язку відшкодувати шкоду або автоматичного зменшення її розміру. Зроблено висновок, що запропоновані напрями рекодифікації ЦК України створюють передумови для формування більш диференційованої та гнучкої

системи правового регулювання зобов'язань із відшкодування шкоди, здатної забезпечити належний баланс між необхідністю захисту прав потерпілих осіб та особливостями діяльності, пов'язаної із захистом Вітчизни. При цьому повне відшкодування шкоди має зберігати значення загального правила, а можливість його обмеження – мати винятковий характер і застосовуватися лише за наявності визначених законом підстав.

Ключові слова: шкода, зобов'язання, відшкодування шкоди, майнова шкода, моральна шкода, особиста шкода, повне відшкодування, цивільно-правова відповідальність, військовослужбовець, рекодифікація ЦК України.

Постановка проблеми. Наявність шкоди є фундаментальною умовою виникнення зобов'язань з її відшкодування. Особливого значення ця умова набуває у правовідносинах, що виникають у зв'язку із завданням шкоди під час виконання військовослужбовцями обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Специфіка таких правовідносин зумовлена поєднанням публічно-правового характеру діяльності завдавача шкоди та приватноправового характеру наслідків для потерпілої особи.

Чинний ЦК України формує переважно загальну нормативну модель відшкодування шкоди. Водночас специфіка шкоди, що виникає у зв'язку з виконанням військовослужбовцями завдань із захисту Вітчизни, зумовлює необхідність більш детального визначення її правової природи, форм прояву, способів відшкодування та меж цивільно-правової відповідальності. У зв'язку з цим актуальним є дослідження запропонованих у межах рекодифікації ЦК України змін, спрямованих на системне оновлення правового регулювання зобов'язань з відшкодування шкоди, та оцінка їх значення для правовідносин, пов'язаних із виконанням військовослужбовцями обов'язку щодо захисту Вітчизни.

Стан дослідження. У сучасній цивілістичній доктрині основна увага дослідників зосереджена на проблематиці відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії російської федерації проти України. Водночас проблематика зобов'язань із відшкодування шкоди, завданої військовослужбовцями під час виконання ними обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, залишається недостатньо дослідженою. Окремі аспекти цієї проблематики висвітлюва-

лися у працях С. Д. Гринько [1], М. О. Левицького [2] та інших вчених. Проте комплексне дослідження шкоди як умови виникнення відповідних зобов'язань, її видів, способів відшкодування та меж цивільно-правової відповідальності з урахуванням положень чинного ЦК України та запропонованих напрямів його рекодифікації потребує подальшого наукового опрацювання.

Метою статті є комплексне дослідження шкоди як об'єктивної умови виникнення зобов'язань з її відшкодування у правовідносинах, що виникають у зв'язку із виконанням військовослужбовцями обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шляхом аналізу положень чинного ЦК України та визначення новел і перспектив удосконалення їх правового регулювання у контексті його рекодифікації.

Виклад основного матеріалу. ЦК України безпосередньо пов'язує виникнення зобов'язань із відшкодування шкоди із фактом завдання шкоди. Це впливає як зі змісту ст. 1166 ЦК України, що встановлює загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду, та ст. 1167 ЦК України, присвяченої відшкодуванню моральної шкоди, так і з назви глави 82 ЦК України – «Відшкодування шкоди» [3]. На думку С. Д. Гринько, така конструкція є продовженням відповідної традиції римського приватного права, в якому шкода розглядалася як невід'ємна характеристика делікту [4, с. 169].

У юридичній літературі шкода визначається як знищення, пошкодження або інше знецінення майнового чи немайнового блага, що належить особі або охороняється правом [4, с. 169]. У цивільному законодавстві шкода традиційно поділяється на майнову та моральну. Такий поділ ґрунтується на характері блага, якому завдано негативного впливу, та безпосередньо випливає зі змісту статей 23, 1166, 1167 ЦК України. При цьому поняття «шкода» є родовим щодо відповідних її різновидів. С. Н. Приступа та С. Є. Сиротенко характеризують шкоду як збиральну категорію, що охоплює різні види втрачених потерпілим благ, які не можуть бути ототожені між собою, оскільки відображають різні межі негативних наслідків протиправної поведінки [5, с. 492].

Майнова шкода полягає у негативній зміні майнової сфери потерпілої особи. Відповідно до ст. 1166 ЦК України об'єктом такого посягання може бути як майно фізичної або юридичної особи, так і її особисте немайнове благо [3]. У межах досліджуваних правовідносин майнова шкода може бути завдана, наприклад, фізичній особі внаслідок пошкодження або знищення її житлового будинку, транспортного засобу чи іншого майна під час проведення заходів із захисту Вітчизни. Потерпілою може бути також юридична особа, якщо внаслідок відповідних дій знищено або пошкоджено належне їй майно. Характерною рисою майнової шкоди є можливість її грошової оцінки. При цьому її грошове вираження не слід ототожнювати із самою шкодою. Шкода є первинною категорією, яка характеризує негативну зміну охоронюваного блага, тоді як її грошова оцінка дає змогу визначити обсяг майнових втрат, що підлягають відшкодуванню [6, с. 4].

Наступним видом є моральна шкода. Відповідно до ч. 2 ст. 23 ЦК України вона може полягати у фізичному болю та стражданнях, душевних стражданнях, спричинених протиправною поведінкою щодо фізичної особи, членів її сім'ї чи близьких родичів, душевних стражданнях у зв'язку зі знищенням або пошкодженням майна, а також у приниженні честі, гідності

та ділової репутації [3]. Отже, законодавець пов'язує моральну шкоду передусім із негативними наслідками немайнового характеру.

У контексті досліджуваного зобов'язання моральна шкода може бути завдана, зокрема, фізичній особі, яка внаслідок дій військовослужбовців зазнала душевних страждань, пов'язаних із пошкодженням чи знищенням житла або іншого майна. Якщо внаслідок відповідних дій було завдано ушкодження здоров'ю іншій фізичній особі, моральна шкода може полягати у фізичному болю та стражданнях, пов'язаних із таким ушкодженням. При цьому майнова та моральна шкода можуть виникати одночасно, оскільки один і той самий юридичний факт здатний спричинити негативні наслідки як для майнової, так і для особистої немайнової сфери потерпілого.

У цивільному законодавстві способи відшкодування шкоди визначаються з урахуванням характеру порушеного блага та правових наслідків його порушення. За змістом ст. 1192 ЦК України майнова шкода може бути відшкодована в натурі або шляхом відшкодування завданих збитків [3]. Вибір відповідного способу здійснюється з урахуванням волевиявлення потерпілого та обставин конкретної справи. Відповідно до ст. 22 ЦК України збитки охоплюють реальні збитки та упущену вигоду [3]. У досліджуваних правовідносинах реальні збитки можуть виникати, зокрема, у власника будинку, пошкодженого внаслідок дій військовослужбовців під час виконання бойового завдання, або у юридичної особи, майно якої було знищено чи пошкоджено внаслідок таких дій. Упущена вигода може мати місце у випадках, коли пошкодження або знищення майна позбавляє фізичну чи юридичну особу можливості використовувати його для отримання доходу. Водночас її відшкодування потребує доведення не лише факту неoderжання доходу, а й реальності його отримання за звичайних умов та наявності причинного зв'язку між завданою шкодою і відповідними майновими втратами з урахуванням положень статей 22, 623 ЦК України [6, с. 3–4].

Інакше визначаються способи відшкодування шкоди у разі ушкодження здоров'я або завдання смерті фізичній особі. Життя та здоров'я як особисті немайнові блага не можуть бути відновлені шляхом передачі речі або сплати певної суми коштів. Тому цивільно-правове відшкодування спрямовується на відшкодування майнових наслідків ушкодження здоров'я чи смерті фізичної особи, а також додаткових витрат, яких потерпіла особа зазнала або має зазнати (ст. 1195 ЦК України) [3].

На відміну від майнової, моральна шкода за своєю природою не може бути відновлена в натурі. Відповідно до ч. 3 ст. 23 ЦК України вона компенсується у грошовій формі, іншим майном або в інший спосіб, якщо інше не встановлено законом [3]. Зазначені загальні положення щодо способів та критеріїв компенсації моральної шкоди набувають специфічного змісту у правовідносинах, пов'язаних із виконанням військовослужбовцями обов'язку щодо захисту Вітчизни. Це зумовлено можливістю одночасного настання майнових і немайнових наслідків для потерпілої особи. Наприклад, пошкодження житла фізичної особи може спричинити необхідність його ремонту та пов'язані з цим майнові втрати, а водночас – душевні страждання потерпілого. У такому разі способи відшкодування майнової та компенсації моральної шкоди визначаються самостійно, з урахуванням правової природи кожного виду шкоди, характеру порушеного блага та наслідків його порушення.

Визначення обсягу цивільно-правової відповідальності ґрунтується на дотриманні принципу повного відшкодування шкоди (ст. 1166 ЦК України) [3]. Залежно від об'єкта посягання можна виокремити три основні моделі реалізації принципу повного відшкодування: щодо майна – відновлення в натурі або відшкодування збитків; щодо здоров'я – відшкодування втраченого доходу та необхідних додаткових витрат; щодо життя – відшкодування майнових втрат осіб, які перебували на утриманні померлого, а також необхідних витрат, пов'язаних із похованням. У всіх цих випадках поряд із майновою може виникати вимога про компенсацію моральної шкоди.

Водночас ч. 3 ст. 22 ЦК України допускає встановлення законом або договором меншого чи більшого розміру відшкодування [3]. Отже, повне відшкодування є загальним правилом, а відступ від нього потребує спеціальної нормативної або договірної підстави (ст. 1193 ЦК України) [3]. Застосування таких винятків у контексті шкоди, завданої під час виконання військовослужбовцем обов'язку із захисту Вітчизни, потребує особливої обережності. Передусім необхідно розмежовувати безпосереднього завдавача шкоди та суб'єкта цивільно-правової відповідальності, зокрема у випадках, коли закон покладає обов'язок відшкодування на державу, юридичну особу (військову частину) або іншу відповідальну особу. Саме це розмежування має принципове значення для визначення можливості застосування правил про зменшення розміру відшкодування залежно від матеріального становища фізичної особи, яка завдала шкоди.

Таким чином, принцип повного відшкодування шкоди виконує подвійну функцію: з одного боку, він гарантує потерпілому відновлення порушеної майнової та компенсацію порушеної немайнової сфери, а з іншого – визначає межу цивільно-правової відповідальності, не допускаючи ні необґрунтованого зменшення належного потерпілому відшкодування, ні його безпідставного збагачення.

Порівняння положень чинного ЦК України із запропонованими у концепції його рекодифікації змінами дає підстави вбачати у них не лише уточнення окремих правових приписів, а й системне вдосконалення нормативної моделі зобов'язань із відшкодування шкоди.

Істотною новелою концепції є розширення та нормативна конкретизація переліку об'єктів, яким може бути завдано шкоди. У проєкті ЦК України запропоновано перелік видів шкоди, яка підлягає відшкодуванню, а саме шкоди, завданої: 1) особистому благу; 2) майну; 3) навколишньому природному середовищу; 4) правомірним інтересам, що підлягають захисту відповідно до ЦК України та (або) іншого закону [7]. Законодавче виокремлення не лише майнових та особистих немайнових благ, а й навколишнього природного середовища та правомірних інтересів свідчить про орієнтацію на більш комплексне розуміння шкоди як негативної зміни у сфері охоронюваних законом благ та інтересів.

Особливої уваги заслуговує запропоноване у проєкті ЦК України правило, відповідно до якого не підлягають відшкодуванню втрати, що безпосередньо випливають із діяльності потерпілого або пов'язаного з нею інтересу, якщо така діяльність чи інтерес є протиправними та (або) не узгоджуються із засадами доброзичливості (*boni mores*), якщо інше не встановлено законом [7]. Ця новела має принципове значення для визначення меж деліктного відшкодування, оскільки дає змогу

провести нормативну межу між юридично охоронюваними втратами та такими негативними наслідками, відшкодування яких суперечила б правому порядку або основоположним вимогам добросовісної поведінки.

Новим для системи цивільного законодавства є також запропоноване нормативне виокремлення категорії «особиста шкода». Відповідно до проєкту ЦК України нею охоплюється шкода, завдана життю, здоров'ю або тілесній недоторканності фізичної особи [7]. Для досліджуваних правовідносин це має особливе значення, оскільки виконання військовослужбовцем завдань із захисту Вітчизни потенційно пов'язане з ризиком завдання шкоди саме життю, здоров'ю та тілесній недоторканності фізичних осіб.

Наступним напрямом оновлення цивільного законодавства є деталізація змісту майнової шкоди. Запропонована до проєкту ЦК України вперше на рівні загальної норми передбачено, що шкода, завдана майну, може проявлятися у його знищенні, пошкодженні чи втраті, а також в іншому істотному зменшенні його вартості або можливості користування ним [7]. Водночас запропонована редакція норми проєкту конкретизує склад майнових наслідків, які можуть враховуватися при визначенні розміру відшкодування. До них віднесено необхідні та розумні витрати на відновлення, ремонт або заміну майна, зменшення його вартості, втрату доходу (упущену вигоду) від користування майном протягом розумного строку, а також інші збитки, які є безпосереднім наслідком завдання шкоди [7].

Важливою новелою є також запропонована уніфікація способів відшкодування майнової та компенсації моральної шкоди. Відповідно до проєкту ЦК України до таких способів віднесено: 1) відновлення становища, яке існувало до завдання шкоди (натуральне відшкодування); 2) здійснення грошових виплат; 3) інші способи, визначені ЦК України та/або іншим законом [7]. Таким чином, на відміну від чинного регулювання, запропонована модель безпосередньо формулює відкритий перелік способів відшкодування, що дає змогу застосовувати не лише натуральне та грошове відшкодування, а й інші передбачені законодавством способи, якщо вони відповідають характеру порушення та забезпечують належний захист інтересів потерпілого. При цьому істотного значення набуває запропоноване правило, відповідно до якого на вимогу потерпілого та (або) з урахуванням обставин справи суд може застосовувати інший спосіб відшкодування майнової шкоди та (або) компенсації моральної шкоди, якщо він забезпечує справедливий баланс інтересів сторін та відповідає засадам добросовісності, розумності та справедливості [7]. Отже, концепція змін орієнтується на більш гнучку модель судового захисту, за якої спосіб відшкодування визначається не лише видом шкоди, а й конкретними обставинами її завдання та можливістю найбільш ефективного відновлення порушеного правового становища. Водночас натуральне відшкодування пропонується пов'язати з низькою умов. Воно може застосовуватися, якщо є можливим, не потребує надмірних витрат чи створення надмірних труднощів для особи, яка відшкодовує шкоду, не порушує прав та законних інтересів третіх осіб і є розумним та пропорційним обставинам справи [7]. Така конструкція є важливою з огляду на необхідність узгодження інтересів потерпілого та особи, на яку покладається обов'язок відшкодування, і водночас запобігає застосуванню способу відшкодування, який є явно надмірним за конкретних обставин.

Подальшою новелою є деталізація критеріїв визначення розміру майнової шкоди, запропонована у проєкті ЦК України. До обставин, які підлягають врахуванню, віднесено: фактично понесені витрати; необхідні та (або) розумні витрати, які мають бути понесені у майбутньому; зменшення вартості майна; втрату доходу (упущену вигоду); превентивні витрати; інші збитки, які є безпосереднім наслідком завдання шкоди [7]. У контексті пошкодження майна внаслідок виконання військовослужбовцями завдань із захисту Вітчизни це може мати значення, наприклад, при визначенні необхідних витрат на відновлення пошкодженого житла, проведення ремонтних робіт або вжиття заходів, спрямованих на запобігання подальшому збільшенню шкоди.

Окремої уваги заслуговує запропонована норма про визначення розміру відшкодування у випадках неможливості встановлення точного розміру шкоди. Якщо його визначення пов'язане з надмірними труднощами або витратами, суд, відповідно до проєкту ЦК України, визначає розмір відшкодування з урахуванням характеру порушення, наслідків завдання шкоди, поданих доказів, а також засад справедливості, добросовісності та розумності [7]. Це положення має істотне значення для забезпечення ефективності права на відшкодування шкоди, оскільки відсутність можливості встановити її абсолютно точний розмір не повинна автоматично позбавляти потерпілого права на відшкодування.

Найбільше значення у частині визначення меж деліктної відповідальності є запропонована у проєкті ЦК України норма, яка встановлює спеціальний механізм зменшення розміру відшкодування шкоди. Чинне цивільне законодавство передбачає окремі підстави для такого зменшення, зокрема у зв'язку з грубою необережністю потерпілого або майновим становищем фізичної особи, яка завдала шкоди. Відповідно до запропонованої норми зменшення розміру відшкодування допускається лише у випадках, коли з огляду на характер підстав відповідальності, природу та цінність порушеного права, розмір завданої шкоди, майновий стан сторін та інші істотні обставини покладення на особу обов'язку повністю відшкодувати шкоду було б явно непропорційним та надмірним [7]. Таким чином, концепція змін прямо вводить до механізму деліктної відповідальності критерій пропорційності та пов'язує можливість відступу від принципу повного відшкодування із винятковим характером відповідної ситуації. При цьому законодавець пропонує нормативно визначити критерії, які суд має враховувати при вирішенні питання про можливість такого зменшення: 1) підстава цивільно-правової відповідальності – умисел, груба необережність, легка необережність або відповідальність незалежно від вини; 2) природа та значення порушеного права чи охоронюваного законом інтересу – зокрема, належність відповідного блага до особистих немайнових прав, життєво важливих інтересів або майнових прав; 3) розмір завданої шкоди та характер її наслідків для потерпілого – що передбачає оцінювання не лише абсолютного розміру майнових втрат, а й фактичного впливу шкоди на майнову та особисту немайнову сферу потерпілого; 4) майновий стан сторін та наявність страхового покриття – що дає змогу врахувати фактичну здатність особи, на яку покладено обов'язок відшкодування, виконати його, а також розмір відшкодування, який потерпілий може отримати за рахунок страхового механізму [7].

Важливим є те, що у проєкті ЦК України запропоновано встановити межі допустимого зменшення відшкодування. Таке

зменшення не допускається: 1) у разі умисного завдання шкоди; 2) якщо внаслідок зменшення відшкодування була б істотно знівельована охорона життя, здоров'я, гідності, свободи або інших фундаментальних прав потерпілого; 3) щодо вимог про відшкодування шкоди, завданої життю або здоров'ю фізичної особи, крім випадків, прямо передбачених ЦК України [7]. Такий підхід дозволяє зробити висновок про те, що повне відшкодування залишається вихідним правилом, тоді як її зменшення розглядається як виняток, допустимий лише за умови наявності сукупності істотних обставин і відсутності законодавчо встановлених заборон.

Для правовідносин, що виникають у зв'язку із завданням шкоди під час виконання військовослужбовцями обов'язку щодо захисту Вітчизни, зазначені новели мають особливе значення. Питання про розмір відшкодування не може вирішуватися виключно через механічне застосування правила про повне відшкодування без урахування характеру діяльності, умов її здійснення та правової природи відповідної поведінки. Разом із тим сам факт виконання військовослужбовцем обов'язку щодо захисту держави не повинен розглядатися як самостійна підстава для зменшення відшкодування або звільнення від нього. Такий висновок випливає із загальної спрямованості запропонованих положень проєкту ЦК України: юридичне значення мають конкретна підстава відповідальності, характер поведінки, цінність порушеного блага, розмір та наслідки шкоди, майновий стан сторін та інші істотні обставини [7]. Отже, належна правова оцінка має здійснюватися з урахуванням усієї сукупності обставин конкретної справи.

Особливої уваги у цьому контексті потребує норма проєкту ЦК України, яка виключає можливість зменшення відшкодування у разі умисного завдання шкоди та за наявності ризику істотного знівельовування охорони фундаментальних прав [7]. Для досліджуваних правовідносин це означає, що публічно значущий характер діяльності військовослужбовця не може нівелювати підвищений рівень охорони життя, здоров'я, гідності, свободи та інших фундаментальних прав потерпілих. Водночас заборона зменшення відшкодування шкоди, завданої життю або здоров'ю фізичної особи, є найбільш чітким проявом диференційованого підходу до принципу повного відшкодування. Вона засвідчує, що цінність порушеного блага впливає на допустимі межі судової дискреції.

Висновок. Проведене дослідження положень чинного цивільного законодавства та запропонованих у межах рекодифікації ЦК України змін дає підстави сформулювати такі основні висновки.

1. Чинне цивільне законодавство закріплює загальну модель відшкодування шкоди, основою якої є вимога її повного відшкодування. Водночас способи та обсяг відшкодування диференціюються залежно від характеру порушеного блага: щодо майна застосовуються натуральне відшкодування або відшкодування збитків, щодо шкоди життю і здоров'ю – відшкодування втраченого доходу та необхідних додаткових витрат, а щодо моральної шкоди – переважно грошова компенсація.

2. Для правовідносин, пов'язаних із виконанням військовослужбовцями обов'язку щодо захисту Вітчизни, принцип повного відшкодування має застосовуватися з урахуванням особливостей суб'єктного складу відповідних зобов'язань. Необхідно розмежовувати безпосереднього завдавача шкоди та особу, на яку законом покладається обов'язок її відшкодування.

3. Порівняння чинного ЦК України із запропонованою моделлю його рекодифікації свідчить про перехід до більш деталізованого нормативного регулювання зобов'язань із відшкодування шкоди. Запропоновані положення конкретизують об'єкти, яким може бути завдано шкоди, форми її прояву, склад майнових втрат, способи відшкодування та критерії визначення його розміру.

4. Важливою новелою рекодифікації є нормативне виокремлення особистої шкоди, яка охоплює шкоду, завдану життю, здоров'ю або тілесній недоторканності фізичної особи. Такий підхід має особливе значення для досліджуваних правовідносин з огляду на підвищений ризик завдання шкоди життю та здоров'ю під час виконання військовослужбовцями завдань із захисту Вітчизни.

5. Запропонована модель рекодифікації розширює та конкретизує способи відшкодування шкоди. Відновлення становища, яке існувало до завдання шкоди, грошові виплати та інші передбачені законом способи можуть застосовуватися з урахуванням характеру порушення, конкретних обставин справи та можливої забезпечення справедливого балансу інтересів сторін.

6. Запропонована норма у проєкті ЦК України формує більш гнучкий механізм коригування розміру відшкодування, пов'язуючи можливість його зменшення з критерієм явної непропорційності та необхідністю врахування підстави відповідальності, природи й цінності порушеного права, розміру та наслідків шкоди, майнового стану сторін, страхового покриття та інших істотних обставин.

7. Публічний характер військової діяльності має враховуватися при визначенні меж цивільно-правової відповідальності, оскільки відповідні дії можуть здійснюватися в межах виконання конституційно та законодавчо визначеного обов'язку.

8. Запропоновані положення рекодифікації ЦК України створюють передумови для переходу від загальної моделі регулювання до диференційованої та більш гнучкої системи відшкодування шкоди. Її застосування у правовідносинах, пов'язаних із виконанням військовослужбовцями обов'язку щодо захисту Вітчизни, має забезпечувати поєднання принципу повного відшкодування, пропорційності, справедливості та належного рівня охорони фундаментальних прав потерпілих. При цьому повне відшкодування має залишатися загальним правилом, а можливість його зменшення – винятком, допустимим лише за наявності визначених законом підстав та з урахуванням цінності порушеного блага.

Література:

1. Гринько С. Д. Значення наказу командира для виникнення зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої військовослужбовцем унаслідок його виконання. *Часопис цивілістики*. 2023. Вип. 48. С. 27-34. URL: <http://clj.nuoua.od.ua/archive/48/3.pdf>. DOI: <https://doi.org/10.32782/chc.v048.2023.3>
2. Левицький М. О. Цивільно-правовий захист особистих немайнових прав військовослужбовців : дис... доктора філософії: 081 «Право». Хмельницький, 2021. 256 с.
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
4. Гринько С. Д. Рецепція деліктних зобов'язань римського приватного права в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2013. 377 с.
5. Цивільне право України : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова, Л. М. Баранова, І. В. Жилінкова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової,

І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. К. : Юрінком Інтер, 2007. Т. 2. 552 с.

6. Крисань Т. Є. Збитки як категорія цивільного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. О., 2008. 22 с.
7. Порівняльна таблиця до проєкту Цивільного кодексу України: Проєкт Цивільного кодексу України від 09.04.2026 № 15150. URL: <https://itd.rada.gov.ua/93da4832-3ed5-4640-b94f-f19792e2b94d>

Koval I. Damage as a condition for the emergence of obligations for its compensation in legal relations regarding the protection of the Motherland, independence and territorial integrity of Ukraine: from current regulation to recodification Civil Code of Ukraine

Summary. The article is devoted to a comprehensive study of damage as an objective condition for the occurrence of obligations for its compensation in the legal relations arising from the performance by military personnel of their duty to protect the Fatherland, independence and territorial integrity of Ukraine. It is substantiated that the specificity of such legal relations is determined by the combination of the public-law nature of the serviceman's activity with private-law consequences for the injured person, which requires proper coordination of the public interest in ensuring the defense of the state with guarantees of civil-law protection of violated rights and legitimate interests. The normative provisions of the current Central Committee of Ukraine regarding the concept and types of damage, methods of its compensation, the principle of full compensation, as well as the grounds and limits of a possible reduction in the amount of compensation are analyzed. It was determined that damage represents a negative change in the sphere of legally protected benefits and interests of the injured person and is traditionally divided into property and moral. The peculiarities of the manifestation of the specified types of damage in legal relations related to the performance of tasks for the protection of the state by military personnel are revealed.

A comparative legal analysis of the provisions of the current Central Committee of Ukraine and the provisions proposed within the framework of its recodification regarding the obligations to compensate for damage was carried out. It is established that the proposed changes involve a transition to a more detailed regulatory model, which covers the specification of objects that may be damaged, the forms of its manifestation, methods of compensation and criteria for determining its size. The normative identification of personal damage, as well as the expansion of approaches to determining the composition of property losses, was noted. It is substantiated that the proposed recodification model provides for a more flexible relationship between the principle of full compensation and the requirements of proportionality, fairness, good faith and reasonableness. Particular attention is paid to the proposed mechanism for reducing the amount of compensation, which is associated with the clear disproportionality of the duty imposed on a person to fully compensate for the damage and involves taking into account the nature of the liability, the value of the violated good, the amount of damage, the property status of the parties, insurance coverage and other essential circumstances. At the same time, it was emphasized that the performance of the duty of protection of the Fatherland by a military serviceman cannot in itself be grounds for exemption from the duty to compensate for damage or automatic reduction of its amount. It was concluded that the proposed directions

of recodification of the Central Committee of Ukraine create the prerequisites for the formation of a more differentiated and flexible system of legal regulation of obligations for compensation of damage, capable of ensuring a proper balance between the need to protect the rights of injured persons and the specifics of activities related to the protection of the Motherland. At the same time, full compensation for damage must retain the meaning of the general rule, and the possibility of limiting it to – should be

of an exceptional nature and apply only if there are grounds defined by law.

Key words: damage, obligation, compensation for damage, property damage, moral damage, personal damage, full compensation, civil liability, military serviceman, recodification of the Central Committee of Ukraine.

Використання штучного інтелекту. Під час підготовки статті інструменти штучного інтелекту не використовувалися.

Дата першого надходження статті до видання: 16.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.08.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.10.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу
(CC BY 4.0)